

MATSUO BASHŌ NƯỚC NON NGÀN DẶM

I was born to other things.*
(Tennyson-In Memoriam)

Hơn 300 năm qua, trên bước đường dẫn thân của Bashō; Oku-no-Hosomichi⁽¹⁾, có nghĩa là “Con Đường Hẹp dẫn đến Miền Xa” Narrow Road to a Far Province. Đó là tựa đề tập thơ của Bashō; tức Ba Tiêu kẻ rong ruổi, phiêu bồng để tìm nguồn thi hứng mới cho văn chương nước Nhật ngày nay. Những lời lẽ in sâu vào tâm tưởng, từng bước đi của Ba Tiêu là từng lời thơ tương ngộ, những con đường mòn, thấp thỏm dài hơn 1200 dặm mà Bashō đã lê gót khắp các nẻo đường trên đất nước Phù Tang.

Bashō khởi hành vào năm 1689. Ông đi như để nhận biết, ấy là ông đang sống với tư duy của chính mình, để từ đó Bashō làm nên những vần thơ tuyệt mỹ, vẽ lại một cảnh trí hài hoà giữa người với thiên nhiên, giữa tình người với người, thơ ông giản dị, giản dị như chính bản thân ông, buông thả để tìm kiếm con đường tự do; đó chính là lòng chân như của thân tâm vô lượng. Sau 3 thế kỷ “Con Đường Hẹp” đó như lời hứa hẹn với thế gian mà Bashō đã để lại, đồng thời là người khai sáng thể loại thơ Haiku và tự nó biến dạng như haiku-thiền, mặc dù Bashō không phải là thiền giả nhưng vô thủy vô chung ông trở thành thiền sư vì lời thơ của Bashō là công án(koan)thiền. Haiku là một thứ ngôn ngữ mới mà thế giới ngày nay còn nhắc đến như một bộ môn khoa-học-văn-chương-thực-nghiệm của chiều sâu nội tại.

Bashō sống qua một thời kỳ huyên náo của một xã hội đấu tranh về quyền sống cũng như quyền làm chủ, một trạng huống nhiễu nhiễu trong sự thay đổi vận mệnh đất nước Nhật thời ấy. Chính cái xáo trộn ngoại tại đã đưa ông đến nỗi buồn cho thân phận mà ông gánh chịu phần nào trong đời; từ đó ông trút hết tâm trạng bi thương vào thơ cũng như thúc bách ông bước đi để xa lánh trần gian đầy tục lụy này...

Có một vài chi tiết về cuộc đời của Matsuo Bashō : Người ta dự ước Bashō sinh vào năm 1644 trong một gia đình nông dân thuộc thị xã Ueno về hướng đông nam Tokyo. Cha Ba Tiêu là một kiếm khách Samurai hạng thấp, tên là Matsuo Yozaemon, nhưng hết lòng chăm sóc, dạy dỗ con cái nhất là khoa ngữ thuật calligraphy. Nhưng bên cạnh đó có nhiều hướng quan hệ khác có thể đưa Bashō trở thành nông nghiệp. Tuy nhiên Bashō lại có năng khiếu về văn chương hơn những điều khác. Có lẽ; sự kết thân với bạn đồng môn, con trai của vị lãnh chúa dòng dõi Tōdō, vin vào đó Bashō bước lần vào con đường thi văn. Bashō học hỏi về kỹ năng của thi tứ Kigin và của những nhà thơ lừng danh ở Kyoto, từ đó Bashō phát tiết sớm trong cuộc đời thi văn của ông.. Bashō chịu ảnh hưởng 2 dòng tư tưởng lâu đời: thi văn Trung Quốc và học thuyết Lão Tử qua thuyết vô-vi.

Sau khi sự phụ qua đời, Ba Tiêu quay về Edo (tức Tokyo bây giờ) cư ngụ ở đó để tu luyện về thi tứ, lúc đó ông học về thể loại thơ Haikai ở chùa Kinpukuji.

Những vần thơ đầu tiên trong thể loại Haiku là những giòng thơ phát tiết cực kỳ trong sáng phản ảnh một cách đích thực và cụ thể, nói lên được tính nghệ thuật của thi ca, rồi từ đó biến thành thể loại riêng biệt đó là-Haiku-toàn bài thơ xây dựng qua những câu thơ không vần điệu unrhymed với cách gieo vần:5 chữ câu đầu,7 chữ câu giữa và 5 chữ câu cuối;cái loại thơ này có tính cách “chớp” được điều gì xảy ra trong hiện trường hay bất luận hoàn cảnh nào,nếu sự việc xảy đến đúng lúc và xuất thần hay cảm hứng mà thành thơ trong đối tượng của thiên nhiên và con người.Haiku không cần cùng vận,miễn sao trong bài thơ có chữ tượng trưng cho 4 mùa xuân,hạ,thu, đông là một bài thơ đúng nghĩa và hài hoà giữa người với thiên nhiên.

Bashō cho xuất bản tập thơ đầu tay bằng thể haiku dưới nhiều tên gọi khác nhau và mỗi bài thơ có một dáng dấp riêng biệt và một ý nghĩa quan trọng khác.Bashō làm thơ từ thuở đi học cho đến khi già từ cuộc đời, ông có 5 tập thơ nổi tiếng ghi lại những chặng đường ông đã đi qua:Du Ký Năm Xương Phong Trần(1684-1685)Thăm Chùa Kashima,Ký Sự Cái Đầy,Ký Sự Thăm Làng Sarashima(1687) và ký sự Con Đường Hẹp Dẫn Đến Miền Xa(1689).

Bashō say đắm với thiên nhiên; núi đồi,sông hồ,cây cỏ và muôn thú, ông đã hoà nhập hồn ông qua sự sống thường ngày,tiếp cận những biến đổi của thời tiết và rung động như bản năng tự có của một nhà thơ,ngay cả sự tha thiết với đời, ông dâng tặng những án thơ hay đến thi bá Lý Bạch như tỏ lòng mến mộ.

Năm 20 tuổi là những năm Bashō gặp khủng hoảng về mọi mặt vật chất lẫn tinh thần,bởi Edo là thành phố vật lộn, tranh chấp ấy là điều khó cho một nhà thơ như Bashō,cuộc sống đó trái ngược với tinh thần của ông,cái hào nhoáng của đô thị cũng như cái phồn vinh giả tạo , đó là nguyên cớ để Bashō phải xa lánh, hầu phát huy lãnh vực văn chương,nhất là thơ. Ông thành lập được phong trào yêu thơ, đi từ nhóm sinh viên và những thương doanh đồ đầu cho trường phái thơ của Bashō.Từ đó thành hình một nhóm thơ ở ven sông Sumida vào năm 1680.Với bút danh mới Bashō.Bởi cái sự yêu chuộng cây chuối(ba-tiêu) mà bạn đồng môn cũng như các đệ tử dựng cho ông một căn lều tranh với những cây chuối xanh um mọc quanh lều, đó cũng là điều tạo nguồn thi hứng cho Bashō.

“Cây chuối trong mùa thu
Gió bão-ta nghe mưa nhỏ giọt
Xuống vũng nước đêm đen”

(Basho nowaki shite/Tarai ni ame o/Kiku yo kana)

1682 lều chuối của Bashō cháy để lại đồng tro tàn.Ngọn lửa vô tình xoá bỏ hết những gì trước đây mà ông để dành cho Edo. Ông náo lòng,sống lắt phất như kẻ không nhà.Năm sau đám đệ tử và đồng môn dựng lại một cái lều khác. Ông cảm thấy cuộc đời này không có gì là tồn tại,kể cả cuộc đời ông đang sống,nhờ có nghị lực ông vịn vào thơ để đứng dậy những khi cô độc và tuyệt vọng. Điều đó có thể xem như tin được; vì Bashō đối đầu với bao tình huống xảy ra trong đời, để rồi đưa ông vào con đường rối loạn tâm thần; Bashō trở nên nghi ngờ cho chính mình.Cuối cùng ông tìm con đường giải thoát, ông dốc tâm học hỏi,nghiêng cứu Thiên Phật Giáo(Zen Buddhism). Đứng trước thiên nhiên ông cảm nhận được cái lý sự vô biên của vũ trụ. Ông nhận ra được điều đó và thấy mình như cảnh vật giữa tại thế. Đạo Phật đã mở cho ông con đường sáng để tìm thấy được chân như

hiện hữu. Đọc thử bài thơ này của Bashō xem ông nhận thức như thế nào giữa vũ trụ quan với nhân sinh quan có tương hợp như lòng mình?:

“Hoa anh đào ủ rũ
Thế gian này ủ rũ
Tôi ngồi đối mặt với bùn non trong tay rượu
Và;hạt gạo đen

(Tired of cherry/Tired of this whole world/I sit facing muddy sake/And black rice).

Năm 1684;từ hướng tây Edo,Bashō bắt đầu cuộc hành trình,ròng rã cả tháng dài,chiu đựng nắng mưa trên những chặng đường gian khổ và mệt nhọc.Nhưng Bashō không nao núng,tiến bước như thách đố với chính mình,một nghị lực khó lòng khuất phục

kể cả những hiểm nguy. Đó là cơ hội đầu đời trong bước đi để tìm thấy nước non ngàn dặm cho một cuộc viễn hành trên đất quê hương.Bashō tự mãn điều này,vì chính sự chọn lựa như một giải pháp giữa đời và người,vừa thoát tục vừa thoát xác!Bước “giang hồ”của Bashō thể hiện bằng đôi “chân trần”,thể hiện bằng tấm thân tàn tạ là thể hiện cả một sự chịu đựng vô bờ bến của kẻ phong trần để đi tới chân lý tánh không,bởi chấp nhận của Bashō có nghĩa là chối bỏ mọi tham dục của trần thế bằng một tâm hồn giản đơn và bình dị như thơ ông diễn tả. Đọc những vần thơ cuối đời của Bashō cho ta nhớ đến Huệ Khả(đệ tử của Phật Bồ-Đề-Đạt-Ma)cũng như Lục tổ Huệ Năng “Bản lai vô nhất vật/Hà xứ nhạ trần ai” đều có tâm chất giống nhau,nghĩa là phải sạch bụi trần để đạt tới chân như.Sự dần thân của Bashō,nếu nhìn kỹ ta sẽ thấy cái mà Bashō thực hiện được là Tính Không và Chân Như của Phật giáo. Đó là lối sống của người nghệ sĩ,nhà thơ là một người nghệ sĩ,một đời sống đầy sáng tạo,nếu không có những yếu tố đó chắc chắn Matsuo Bashō không thể có những vần thơ siêu thoát như vậy.Bashō chôn giấu cái bí mật hiện hữu đó,chính là cái vô tận tính không nó nằm trong từng bước du hành của Ba Tiêu.

“Hoa cúc trắng ngần
Nở ngay trước mắt tôi
Không may may hạt bụi”

(Shiragiku no/Me ni tatete miru/Chiri mo nashi)

Bashō xem những bước đường của mình như một cuộc hành hương về những nơi của đất mẹ mà mỗi nơi chứa đựng đầy đủ một nền văn minh cổ đại,một tôn giáo truyền thống lâu đời và cả một lịch sử trường kỳ chiến đấu của những anh hùng dân tộc samurai...

Như có điều gì báo cho Bashō biết về số phận của mình. Ông quyết đi lần nữa để được thấy trọn vẹn cái tình yêu đất nước trước khi lià đời.Có lẽ chuyến đi lần này là lần cuối mà chính ông cũng mong như vậy.Nhưng thời gian đâu có chiều lòng người; ông phải già,phải yếu như vạn vật khác giữa vũ trụ này, ông không nhìn đó làm tiếc nuối,hay chua xót khi chưa đạt tâm nguyện. Ông nhất định lên đường khởi hành vào mùa đông,nhưng sức khỏe của ông quá bại hoại, qua lời khuyên môn đệ, ông đành khát lại và đợi tới mùa hè tháng 5/1689.Chuyến đi này cùng với đệ tử Sora.Thầy trò hành trang trong tay nải; bút nghiêng và ít quần áo.Bashō quyết định lên đường như một hành trạng phiêu bồng -hyohakusha -Một hành giả không hướng đi “One who moves without direction”.Một hành trình dài đằng đẵng 5 tháng

trời, xuyên qua bao con đường,đèo cao,biển cả từ đồng bằng đến miền cao,trực chỉ hướng bắc Edo dọc theo bờ biển,không ngại khó, thực hiện như hành đạo,như dần thân với đời để thấy được nỗi khổ từ mình mà ra.Hành động này cũng hiếm thấy trên đời xưa và nay.Bashō thành công con đường đi tới của mình.

Những bài thơ Bashō để lại là những tuyệt tác,trong đó ký sự”Con Đường Hẹp dẫn đến Miền Xa”(Narrow Road to a Far Province) được coi là tập thơ được nhiều người biết đến và để lại một dấu ấn trong văn học Nhật và thế giới.

“Nếu được coi là linh hồn của người Nhật thì đó là điều ông đã viết ra”Lời nhận định của Miyazawa Kenji(nhà thơ Phật giáo thế kỷ XX).

Bashō một nhà thơ lang thang,phiêu bồng, nhìn hành sự đó người ta cho nhà thơ đầy năng động tính.Không!Ba Tiêu trầm ngâm trong bước đi lặng lẽ đó. Động nhưng mà tĩnh cái đó mới là siêu lý tư tưởng. Ông đã thối vào không gian vũ trụ một sự tĩnh lặng vô biên giữa hai trạng thái hữu và vô để thức tỉnh giữa chủ thể và đối tượng. Đọc bài thơ nổi tiếng của Bashō mà D.T.Suzuki cho là công án thiền,ngàn ấy thôi mà chứa đựng cả vũ trụ vô-vi.Biết rằng giữa haiku và thiền không có dấu hiệu gì là dính liền nhau,nhưng trong haiku có sự tương hợp của thiền:

“Kìa cái ao xưa!

Con cóc nhảy vào

Tiếng nước nghe động”

(The old pond;ah!/A frog jumping/The water sound)

Bashō đột phá những thể thơ của mình đến với văn chương,mỗi câu thơ được mài giũa bóng láng.Giọt nước rớt vào nước,tạo cho ta cảm giác của làn sóng vô cùng.

Bashō raised the form to literature,each poem like a polished stone that.When dropped in water,creates an infinity of ripples. Đọc bài thơ dưới đây để nghe cái tĩnh lặng vô biên của Ba Tiêu diễn tả:

“Lắng nghe!con cóc

Nhảy vào trong cõi lặng

Của bờ ao thiên cổ”

(Ngày xuân 1686)

(Listen!a frog/Jumping into the stillness/Of an ancient pond!)

“Lắng nghe!con cóc nhảy vào trong cõi lặng của bờ ao thiên cổ”.Một câu văn ngắn gọn chứa toàn thể một không gian tĩnh lặng.Thấm nhuần tuệ giác của một chân tu,cao siêu vời vợi nhưng gần gũi vô cùng giữa cảnh giới và sắc giới.Thiền thi nó nằm ở cái chỗ đó!Tựu chung thi tứ của Bashō đều vẽ lên cái sự huyền nhiệm giữa người và vật, quỵện dưới một nhãn quang siêu thoát.Thơ Ba Tiêu hay ở cái giản dị,tâm thường mà đời không tìm thấy.Dù hiện tượng đó xảy ra trước mắt mình.

“Con Đường Hẹp dẫn đến Miền Xa” là tập ký sự mô tả cả dặm trường mà Bashō đi qua với một tinh thần khí khái,tương như,tư tưởng của Bashō là lần bước trên lối mòn để nhận thấy và đi vào cõi như nhiên của thuyết nhà Phật.Bashō đã tìm ra nơi an trú của mình dù là “hành khát” trên đường đời.Bởi sự đi của Bashō là nhập định contemplation trong trực giác intuition;nhờ đó mà Bashō chứng ngộ để đi tới minh mẫn và sáng suốt

hơn.Nhưng ở đây;hành trạng của Bashō có tính vật lý vì nó đưa tới một hành động thực nghiệm,có nghĩa rằng Bashō tạo được cuộc sống cho chính mình như một sự chấp nhận của định mệnh.Xem Bashō như một môn đồ vô thừa nhận,quảng-đi-xa far-flung,nhờ cái nguyên lý,tự sự đó để Bashō hoàn thành sứ mạng của kẻ du hành và sáng tạo những vần thơ tâm huyết của con người ưa phóng ngoại và thấy được cái vũ trụ ngoại giới trên một quê hương đích thực của mình.

Năm 1694 Bashō chết.Có một nhà thư pháp lừng danh đề tựa cho tập ký sự “Con Đường Hẹp”Narrow Road như sau:”Mỗi lần tôi mặc áo mưa vào, ước làm sao dự một cuộc hành trình trong mưa và một lần được ngắm nhìn cái hình ảnh đó một cách thoả mãn mà mấy khi được nhìn thấy.Một cảm giác tràn ngập. Đúng là một hành trình!Cho một con người”.

Once had my raincoat on,eager to go on a like journey and then content to sit imagining those rare sights what a hoard to feelings.Such a journey!Such a man.

Qua nhiều thế kỷ.Bashō có nhiều điều làm cho nhiều người phải để ý tới – “bụi đời”,bohemian,nhà thơ điên hay ông thánh sống! Đó là những lý sự xưa nay đời nhìn Bashō dưới nhiều con mắt khác nhau.Những khi tại thế hay đi về cõi tịnh.Bashō không nói,không cười, ông lặng câm để nhận thấy như luật điều im lặng được rao giảng,ngay cả Phật cũng đôi lần nói lên điều này,thì việc gì phải nói giữa cái thời ngổn ngang,gò đống.Bashō nhận ra được; đó là thời kỳ mạt pháp của thế gian. Ông một mực giữ được tâm bình thường để hành sự. Đó là tinh thần của Thiền tông mà Matsuo Bashō đã lãnh hội được.

*

Trên con đường hành du người ta thấy một Bashō buông thả,bất cần đời,tóc tai, áo quần rối bời như một khát sĩ, ông không ngại những lời miệt thị.Không có gì là tối cần cho một thi sĩ du hoang như Bashō.Ba Tiêu cho rằng: cuộc đời vốn là KHÔNG!

Lời dặn cuối cùng của Bashō đến với đám môn đệ:”Hướng tới cái đi trước mà đi”.Nói xong; ông nhắm mắt đi về miền miên viễn. Đó là cơ duyên dành cho những vần thơ mà Bashō đã đi qua và để lại; khác gì bóng ma thiên cổ.Ghost-to-be!

VÕ CÔNG LIÊM (muà phụcsinh 4/2011)

*”Tôi sanh ra để làm những việc khác” Tennyson-Trong Ghi nhớ.

(1)Oku-No-Hosomichi:Oku nghĩa:tận cùng ở một nơi,sâu hút xa xăm.No:là giới từ.Hosomichi:các tỉnh làng xa ở phương Bắc.Anh Ngữ dịch:Tĩnh thành,Có người dịch: Đường về nội tâm...

SÁCH THAM KHẢO:

-Basho's Trail (On The Trail Of A Ghost) by:Howard Norman.The Bird Artist&Devotion 2007.USA

-Matsuo Basho by TH Chu Kim Hải.TGXB/PH 2007 USA.